

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakóltesi Dergisi/RUSUH Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2023, 3 (2): 78-91

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitimi ile İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of The Studies Religious Higher Specialization Education of The Presidency of Religious Affairs

İbrahim Kurt

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Vaiz,
Presidency of Religious Affairs,
Ankara, Turkey

ank_ibrahimkurt@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-2354-8841>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 19.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 8.12.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 78-91

Atıf/Cite as: Kurt, İbrahim. "Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitimi ile İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme [An Evaluation of the Studies Religious Higher Specialization Education of the Presidency of Religious Affairs]". Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakóltesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences 3/2 (Aralık 2023):78-91

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2023 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

KURULUŞUNDAN BUGÜNE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİNİ YÜKSEK İHTİSAS EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumu din konusunda aydınlatma, inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili iş ve işlemleri yürütme ve ibadet yerlerini yönetmek amacıyla 1924'den bu yana cami içi ve cami dışı din hizmetlerini yürütmektedir. DİB, sahih dini inancın ortaya konulması ve inananların dini-ahlaki ve manevi hayatlarına rehberlikte bulunabilmek amacıyla çeşitli hizmet içi eğitimler yürütmektedir. Başkanlıkta resmi olarak 1951 yılında başlayan hizmet içi eğitim faaliyetleri Bolu Eğitim merkezi ve ardından Haseki İhtisas merkezi ile kurumsal ve sistemli bir yapıyla personelini sahih dini inanç çerçevesinde farklı alanlarda eğitmektedir. Hayatın sürekli gelişip değişmesi, yeni teknolojilerin ve hizmet alanlarının ortaya çıkması vb. nedenlerle personelin geliştirilme ve eğitilmesi önemli bir ihtiyaç haline gelmektedir. Yaşanılan her toplumsal değişim ve dönüşüm, bu değişimlere ayak uydurabilen ve kendini yenileyebilen personelin varlığını gerektirmektedir. Bu da devingen bir yapı arz eden hizmet içi eğitimler sayesinde gerçekleşecektir. 2022 yılına geldiğimizde Başkanlıkta Diyanet Akademisi Başkanlığının kurulmasıyla önemli değişimler gerçekleşmiş ve personelin görevlerine daha hazır bir şekilde başlaması öncelenmiş, hizmet içi eğitim faaliyetleri hizmet öncesi eğitime çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada amacımız kuruluşundan bu yana DİB Dini Yüksek İhtisas merkezleri ile ilgili yapılan çalışmaları konu, amaç, yöntem vb. açılardan değerlendirmektir. Lisansüstü çalışmaların kurum ve kuruluşlara yol gösterme, rehberlikte bulunma ve sunulan hizmetlerin geliştirilmesi gibi temel fonksiyonları bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle DİB Dini Yüksek İhtisas eğitiminin kısa tarihçesine yer verilmiş daha sonra ilgili çalışmalar kategorize edilerek çeşitli açılardan incelenmiştir.

Anahtar kavramlar: Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini Yüksek İhtisas Eğitimi, Bilimsel Çalışma.

AN EVALUATION OF THE STUDIES RELIGIOUS HIGHER SPECIALIZATION EDUCATION OF THE PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS

The Presidency of Religious Affairs has been carrying out religious services inside and outside mosques since 1924 in order to enlighten the society about religion, carry out and transactions related to the principles of faith, worship and morality, and manage places of worship. Presidency of Religious Affairs conducts various in-service trainings in order to reveal the true religious belief and to guide the religious-moral and spiritual lives of believers. The in-service training activities at the Presidency, which officially started in 1951, train its personnel in different fields within the framework of true religious belief, with an institutional and systematic structure at the Bolu Training Center and then at the Haseki Specialization Center. Every social change and transformation requires the existence of personnel who can keep up with these changes and renew themselves. This will be achieved thanks to in-service training. When we come to 2022, significant changes have taken place in the Presidency with the establishment of the Presidency of the Religious Academy, and it has been prioritized for the personnel to start their duties more ready, and in-service training activities have evolved into pre-service training. In the study, first, the history of the Presidency of Religious Affairs Religious Higher Specialization education was included, and then the relevant studies were categorized and evaluated from various perspectives.

Keywords: Presidency of Religious Affairs, Religious Higher Specialization Education, Scientific work, Diyanet Academy, Religious Education.

Giriş

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumu din konusunda aydınlatma ve rehberlikte bulunma misyonunu üstlenen personeline nitelik kazandırmak, onları yeni görevlere hazırlamak amacıyla farklı süre ve konularda çeşitli hizmet içi eğitimleri düzenlemektedir. Hızla değişen, gelişen ve dönüşen dünyada verimliliği yakalayabilmek, içinde bulunduğumuz dünyanın gerekliliklerini kavramayı ve kendini yenileyebilmeyi zorunlu kılmaktadır. Toplumun din konusunda aydınlatma görevinin başarılması da toplumda ortaya çıkan ihtiyaçlar, yönelimler, yaşanan sorunların fark edilmesi yanında bütün bu gelişmelere karşılık verecek görevlilerin bilgi ve becerilerinin güncellenmesi ve geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla etkili bir din hizmetinin sunumunda etkili bir hizmet içi eğitimin önemi oldukça büyüktür. DİB'in personeline yönelik yürüttüğü hizmet içi eğitim kurslarından biri de 1976 yılından bu yana devam eden, Haseki eğitimi ile de anılan Dini Yüksek İhtisas kurslarıdır. İhtisas merkezlerinin önemi, kurumun kurmay kadrolarının yetiştirilmesinden gelmektedir. İstanbul Haseki merkezi örneğinde faaliyet gösteren bu kurumların sayısı bugün itibarıyla 12'ye çıkmıştır. Kuruluşunda halen görev yapan müftü ve vaizlerin yetiştirilmesini amaç edinen bu merkezler, süreç içerisinde müftü, vaiz ve yönetici kadrolarında görev yapacak personelin yetiştirilmesi şeklinde form değiştirmiştir. Dolayısıyla kurumun açılış amacı bugün kuruluşundan daha geniş bir çerçeveyi ifade etmektedir. Buradan hareketle İhtisas merkezleri kurulduğu günden bu yana DİB'in kendi personeline kalifiye ettiği en önemli eğitim kurumu olmuştur. Bu kurumlarda eğitim-öğretim faaliyetleri süreç içerisinde ihtiyaçlara göre güncellenen programlara göre yürütülmektedir. İhtisas programı incelendiğinde bu merkezlerin birden çok amaca matuf şekilde yapılandırıldığı görülmektedir. Başkanlık teşkilatında çalışacak müftü, vaiz, eğitim görevlisi vb. üst görevlere personel temin etme, eğitime aldığı personeli ileri görevlere hazırlama, onları dinî kaynaklara doğrudan ulaşabilir kılma, dinî konularda toplumun ihtiyaç duyduğu mütehasıs elemanları yetiştirme, Arapça ve temel İslamî ilimler alanında personeline yetkin kılma programının temel amaçları arasında sayılmıştır.¹

30 ay süren İhtisas eğitimi hazırlık ve İhtisas dönemi olarak yapılandırılmıştır. Hazırlık döneminde Arapça bilgi-becerileri, İhtisas döneminde ise Temel İslam Bilimleri (Fıkıh, Tefsir, Hadis) ve İslam Düşüncesi alanlarında eğitime alınan kursiyerlerin donanımlı hale getirilmesi amaçlanmıştır. "İhtisas programı, temel İslam ilimleri alanında temayüz etmiş, bu ilimlerle ilgili klasik ve modern çalışmaları etkin kullanabilen, güncel dinî meselelere ve inanç problemlerine Kur'an, sünnet ve İslam dininin tarihsel tecrübesi çerçevesinde çözüm üreten, topluma din hizmeti sunarken kadim ve modern bilgi ve medeniyet birikiminden yararlanan, Başkanlığın hizmet alanlarına yönelik hizmet içerisinde bilgi ve görgüsünü artırmış personel yetiştirmeyi amaçlamaktadır."² "Köklü bir hizmet içi eğitim kurumu olarak Dini Yüksek İhtisas merkezlerinin anlam ve önemi artık ülke sınırlarını aşmış, özellikle Balkan ülkeleri, Türkî Cumhuriyetler ve Arap ülkelerinden gelen kursiyerlerin de eğitim-öğretime katılmalarıyla farklı ve daha önemli bir boyut kazanmıştır. Neticede söz konusu eğitim merkezlerinde verilen eğitimin düzeyi artık, Başkanlığın en üst yöneticileri tarafından "âlim yetiştirme projesi"³ olarak

İbrahim Kurt, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitiminin Müftü-Vaiz Yeterlikleri Açısından 1 Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 1.

² Diyanet İşleri Başkanlığı, "İhtisas Eğitim Programı (2018)" (Program Geliştirme Daire Başkanlığı, 2018), 3.

³ Şahin Güven, "Günümüz Türkiye'sinde Dini İlimlerin İhya ve İnşa Mekânları Olarak Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi Programları", *Diyanet Arapça İlmî Dergi* 1 (2019), 218.

nitelendirilmektedir.”⁴ Bugün İhtisas merkezlerinin âlim yetiştirme projesi olarak isimlendirilmesinde geçmişten bu yana ilim ve ulemaya duyulan muhabbetin geldiği söylenmelidir.⁵ İhtisas eğitiminin önemi eğitime katılma ve devam etme süreçlerinde de kendini göstermektedir. Çünkü bu eğitime katılabilmek için dört yıllık dini yükseköğrenim yanında yapılacak yazılı ve sözlü sınavlardan başarılı olmak gerekmekte, her biri en az 8 dersten oluşan 11 dönemde de tüm sınavlardan başarılı olunması istenmektedir. Aksi takdirde kursiyer eski görevine iade durumuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Dolayısıyla eğitime giriş sınavlarından başarılı olmak eğitim için sadece ön şart olmakta, eğitim süreci 30 ay boyunca yoğun ve ciddi şekilde devam etmektedir.

İhtisas eğitimi ile ilgili tamamlanmış lisansüstü çalışmaların çeşitli açılardan incelendiği bu çalışmada aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır.

-DİB İhtisas eğitimi ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmalar yıllara ve düzeylere nasıl dağılım göstermektedir?

-İhtisas eğitimi ile ilgili yürütülen bu çalışmaların odaklandığı temel amaç ve konular nelerdir?

-İhtisas eğitimini konu alan bu çalışmaların metodolojileri nasıl dağılım göstermektedir ve bu metodolojiler uygun olarak ifade edilmiş midir?

-Çalışmalarda ilgili çözüm önerilerine değinilmiş midir? Değindikyse bu öneriler uygulanabilirlik açısından hizmet içi eğitimin geliştirilmesine katkı sağlayacak nitelikte midir?

-İhtisas eğitimini problem edinen bu çalışmaların alana ve kuruma katkıları nelerdir?

-Alanda yapılan çalışmalara bütüncül olarak bakıldığında henüz araştırmaya konu edilmemiş ve odaklanılması gereken çalışma alan/konuları neler olmalıdır?

Araştırmanın Metodolojisi

DİB İhtisas eğitimini konu alan bu çalışma, nitel desene göre yapılandırılmış, veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniği esas alınmıştır. Bu teknik, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Bu tekniğe göre veriler sistematik şekilde taranmış, elde edilen verilerin analizinde ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu analizde ise temel amaç, elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır.⁶ Verilerin bütüncül şekilde anlaşılabilirliğini sağlamak adına tablolardan yararlanılmıştır.

Çalışmanın evrenini, YÖK-TEZ’de yayınlanan 11 lisansüstü çalışma oluşturmaktadır. İlgili tezler veri tabanında “İhtisas - Dini İhtisas - Dini Yüksek İhtisas” kelimeleri kullanılarak taranmış ve sonuç olarak 9 yüksek lisans, 2 doktora düzeyindeki çalışmaya rastlanılmıştır. Evrenin belirli ve sınırlı çerçeveyi ifade etmesi nedeniyle çalışmada ayrıca örneklem belirlenmemiştir.

Araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlama adına aktarılabirlik, teyit edilebilirlik, tutarlılık ve inandırıcılığa dikkat edilmiştir.

⁴ Ali Erbaş, “Geçmişten Günümüze Diyanet İhtisas Eğitimi”, *Diyanet Aylık Dergi* 285 (2014), 53.

⁵ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 46.

⁶ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 322.

Bu çalışmanın DİB hizmet içi eğitimi ve İhtisas eğitimi konusunda araştırma yapacak lisansüstü öğrencilerine rehberlikte bulunması umulmaktadır. Çünkü çalışma, alanda araştırma yürütecek bireylere derli toplu bilgileri sunmaktadır.

1. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitimleri ile İlgili Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi

Tablo 2. Lisansüstü çalışmaların yapıldığı kurum/üniversite/enstitü

Sıra	İl	Üniversite	Düzeyi	Enstitü	Danışman Unvan	Bilim dalı	Çalışmanın konu ve amacı	Yıl
1	Konya	Selçuk	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	İstanbul ve Konya İhtisas merkezlerinin program boyutuyla incelenmesi	1997
2	Ankara	Ankara	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	İhtisas eğitimlerinin hizmet içi eğitim açısından değerlendirilmesi	2002
3	Bursa	Uludağ	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	İlköğretim DKAB Anabilim Dalı/Din Eğitimi	İhtisas kurslarının önemine dikkat çekmek ve kursa giriş imtihanından başlayarak kurs bitimine kadar eğitim süreçlerinde karşılaşılan sorunları tespit edip bunlara çözüm önerileri sunabilmek	2006
4	Ankara	Ankara	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	Hizmet içi eğitim ihtisas kurslarında yeni uygulanan programın uygulama alanlarını ve kriterlerini değerlendirmek, alan uzmanlarının yeni program hakkında görüş ve önerilerini elde etmek	2008
5	Konya	Selçuk	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi	Kursiyerlerin AB ve Din hakkındaki bakış açılarını ortaya koymak	2008
6	İstanbul	Marmara	Doktora	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi	Geleneksel tarzda ve uzun soluklu bir eğitim alan DİB hizmet içi eğitim ihtisas kurslarındaki kursiyerlerin, "geleneksellik" ve "modernlik" karşısındaki tutumlarını ortaya koymak	2010
7	Kayseri	Erciyes	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi	İhtisas kursiyerlerinin edinmiş oldukları bilgilerin, dindarlıklarına nasıl bir etkide bulunduğunu tespit etmeye çalışmak	2011
8	Erzurum	Atatürk	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Psikolojisi	İhtisas kursiyerlerinin Felsefe ve Din Bilimlerine ilişkin tutumları ile dini tutumları arasındaki ilişkiyi tespit etmek	2014
9	Sivas	Cumhuriyet	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	İhtisas mezunlarının kursa ilişkin düşünce ve değerlendirmelerini ortaya koymak	2022
10	İstanbul	Sabahattin Zaim	Yüksek Lisans	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	Dini Yüksek İhtisas merkezlerindeki öğrencilerin eğitim süreçlerinde karşılaştıkları problemleri tespit etmek ve bunlara çözüm önerileri getirmeye çalışmak	2022
11	Ankara	Yıldırım Beyazıt	Doktora	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	İhtisas eğitim programının müftüvaiz yeterlikleri çerçevesinde değerlendirilmesi ve bu programın bir modele bağlı olarak değerlendirilmesi	2023

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere kuruluşundan bu yana İhtisas eğitimi ile ilgili YÖK-TEZ veri tabanına göre toplamda 11 lisansüstü çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan 2'si doktora, 9'u ise yüksek lisans düzeyindedir. Çalışmanın yürütüldüğü bilim dalları incelendiğinde bunların 7'sinin Din Eğitimi, 3'ünün Din Sosyolojisi, 1'inin ise Din Psikolojisi dalında

yürütüldüğü görülmektedir. Dolayısıyla her bir çalışma Felsefe ve Din Bilimleri anabilim dalında yürütülmüştür. Çalışmaların 5'ini Profesör, 6'sını ise Doçent ünvanına sahip danışman yönetmiştir. İhtisas eğitimlerini konu alan çalışmaların ilki 1997 yılında Akşit⁷ tarafından sonuncusu ise 2023 yılında Kurt⁸ tarafından tamamlanmıştır.

Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde 7 çalışmanın İhtisas merkezlerinde yürütülen eğitim-öğretim süreçlerini ve programlarını konu aldığı görülmektedir. Din Psikolojisi ve Sosyolojisi bilim dallarında yürütülen çalışmalar da modernite algısı ve dini tutum konularını ele almıştır.

Tablo 3. DİB Dini Yüksek İhtisas Eğitimi ile İlgili Yürütülen Lisansüstü Çalışmalara İlişkin Metodolojik Bilgiler

Model/Yöntem	Adet	Desen	Adet	Veri Toplama Aracı	Adet	Örneklem	Adet
Karma	4	Durum Çalışması	1	Anket	7	Kolay Örneklem	1
Nicel/Tarama	7	Açıklayıcı		Anket ve Gözlem	2	Tesadüfi örneklem	1
Nitel		İlişkisel tarama	3	Anket, Görüşme	2	Belirtilmemiş	5
		Belirtilmemiş	7	Gözlem	1	Maksimum çeşitlilik	1
						Araştırma evren üzerinden yürütülmüştür	2

İhtisas eğitimlerini konu alan 11 lisansüstü çalışmanın metodolojisi incelendiğinde bu çalışmaların genellikle tarama modelinde gerçekleştirildiği, veri elde etme aracı olarak da anket tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmaların her birerinde doküman incelemesi ortak veri elde etme aracı olduğundan yukarıda bu durum ayrıca belirtilmemiştir. Bununla birlikte çalışmaların önemli bir bölümünde desen ve örneklem hangi yöntem ve tekniklere göre belirlendiğine dair bilgilere ise rastlanılmamıştır. Bu durum, çalışmaların önemli çoğunluğunun yöntem açısından uygun şekilde yapılandırılmadığını göstermektedir. Oysaki yöntem, lisansüstü araştırmaların en önemli bölümüdür.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğine göre yüksek lisans programının amacı; “öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgiye erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme yeteneğini kazanmasını sağlamak”⁹ olarak ifade edilmiştir. Doktora programının amacı ise “öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazanmasını sağlamak”¹⁰ olarak açıklanmıştır. Görüldüğü üzere lisansüstü araştırmalarda “yöntem” hususuna ayrıca değinilmiştir. Yöntemi etkili şekilde kullanmak ve kullanılan yöntemi uygun şekilde ifade etmek bu anlamda oldukça önemlidir. Temel İslam Bilimleri alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde özellikle yöntemden fazla içeriğe odaklanıldığı ve bilginin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun yanında felsefe ve din bilimleri alanında ise yöntem konusunun nispeten daha uygun işlendiği ifade edilmelidir. Fakat

⁷ Vehbi Akşit, *İstanbul Haseki ve Konya Selçuk İhtisasın Program Yönüyle Değerlendirilmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997).

⁸ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*.

⁹ Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (32074)” (Resmi Gazete, 15 Ocak 2023), md. 6.

¹⁰ Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (32074)”, md. 15.

ihhtisas eğitimi konu alan çalışmaların önemli bir bölümünde bu hususun pek önemsenmediği de ifade edilmelidir.

1.1. Dini Yüksek İhtisas Eğitimi Konu Alan Lisansüstü Çalışmaların Tanıtımı

Bu başlıkta tablo 2’de ifade edilen lisansüstü çalışmalar, araştırmanın problemleri çerçevesinde incelenerek yorumlanmıştır.

Alanda yürütölen ilk lisansüstü çalışma Akşit tarafından 1997 yılında “İstanbul Haseki ve Konya Selçuk İhtisasın Program Yönüyle Değerlendirilmesi”¹¹ başlığıyla Tavukçuoğlu danışmanlığında tamamlanmıştır. Çalışma 1994-1997 yılları arasında yürütölmüştür. Anılan yıllarda sadece İstanbul ve Konya İhtisas merkezi mevcuttur. Bundan dolayı çalışma bu iki eğitim merkezi örnekleminde yürütölmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yanında kursiyerlere anket de uygulanmıştır. Bu ankette eğitim süreçleri hakkında kursiyerlerin düşünceleri elde edilmiştir. Çalışma her iki merkezin öğretim müfredatını konu almakta, bu programları muhteva ve kaynak açısından incelemektedir. Çalışmadan anlaşıldığına göre anılan yıllarda eğitim merkezlerinde bugünkü anlamda ortak bir öğretim programı bulunmamaktadır. Bununla birlikte öğretimde program yerine müfredat adı altındaki ders çizelgelerinden yararlanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 2000’li yıllara dek İhtisas eğitiminde program temelli bir yapının ve merkeziliğin bulunmadığı söylenmelidir. Bugün geldiğimiz noktada uygulamadaki programların süreç içerisinde ihtiyaçlara göre güncellendiği, program geliştirme süreçlerine daha fazla dikkat edildiği, hedef, muhteva, eğitim-öğretim durumları ve değerlendirme süreçlerine değinildiği, uygulama esaslarında eğitim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususların vurgulandığı görölebilmektedir. Araştırma neticesinde önemli bazı sonuçlar elde edilmiştir. Eğitimin kursiyer ve öğretmenler tarafından son derece faydalı bulunduğu, bununla birlikte eğitimden mezun olmanın kursiyerlerin özlük haklarında herhangi bir olumlu değışikliğe neden olmadığı, derslerde en fazla takrir metodunun uygulandığı, diğer öğretim yöntem ve teknikleri konusunda ise öğretmenlerin başarılı olamadığı araştırma sonuçlarından bazılarıdır. Araştırma eğitim süreçleri ile ilgili bazı önerileri de ifade etmiştir. Buna göre eğitim merkezlerinin daha cazip hale getirilmesi için eğitimin üniversiteye bağılı bir enstitü tarafından verilmesi, eğitimin ancak bu şekilde asıl hüviyetine kavuşacağı en temel eleştiri olarak ifade edilebilir. Çalışmanın alanda yapılan ilk lisansüstü çalışma olması, literatüre önemli katkı sağlaması, alanda yapılan diğer çalışmalara örneklilik sunması, kurumun tanınırlığının artırılması gibi hususlara katkı sağlamıştır. Çalışma çok yönlü bir şekilde sürdürölmüş, sonuç ve öneriler bizzat eğitime katılanların görüşleriyle desteklenerek ifade edilmiştir. Yazarın ihtisas eğitiminin üniversiteye bağılı enstitü tarafından verilmesi fikri oldukça değerlidir. Çalışmanın bu önerisi aradan geçen 25 yıl sonra kısmen vücut bulmuştur. Diyanet Akademisi Başkanlığının kurulması ile hizmet içi eğitimin hukuki alt yapısı güçlendirilmiş, üniversitelerle işbirliği imkânı artırılmıştır. Bununla birlikte ihtisas eğitimi YÖK programı ile ilişkilendirilmemiş, kendine özgü yapısını yine korumuştur. Çünkü ölkede mevcut akademi birimlerinin mevzuatları incelendiğinde bu birimlerin önemli çoğunluğunun YÖK yapılanması çerçevesinde faaliyet gösterdiği, yine YÖK tarafından onaylanan program ve atanan öğretim üyelerinin bulunduğu görölmektedir. Fakat Diyanet Akademisi Başkanlığı bünyesinde yürütölen İhtisas eğitiminde ise durum bu şekilde değildir. Akademi, kendi yetiştirdiği mezunları eğitim görevlisi olarak istihdam etmekte, programlarını kendi hazırlamakta, eğitim-öğretim süreçleri yine kendisi yürötmektedir.

¹¹ Akşit, *İstanbul Haseki ve Konya Selçuk İhtisasın Program Yönüyle Değerlendirilmesi*.

İhtisas eğitimini konu alan ikinci çalışma 2002 yılında Poyraz tarafından “DİB Hizmet İçi Eğitim Kursları”¹² başlığıyla Doğan danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans araştırmasıdır. Bu çalışmada İhtisas merkezleri, hizmet içi eğitimin ihtiyaç, planlama, program, ölçme ve değerlendirme boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada eğitim görevlileri, müfredat ve kursiyerlerle ilgili de değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yürütülen eğitimin hizmet içi eğitim olmasından hareketle bu merkezlerin kanuni dayanaklarına da araştırmada değinilmiştir. Çalışma bu çerçevede sonuç ve önerilerle tamamlanmıştır. Çalışmanın önerileri incelendiğinde bunların uygulanmasının eğitimin niteliği açısından zorunluluk arz ettiği söylenmelidir. Kursiyerlere yönetim bilgi ve becerisinin kazandırılmadığından hareketle idare ve yönetim derslerinin müfredata eklenmesi, eğitim görevlileri ve kursiyerlerin özlük hakkı problemlerinin giderilmesi, yürütülen hizmet içi eğitimin günün şart, ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek tarzda ihtiyaç analizi yapılarak yeniden yapılandırılması, kursiyerlerin problem çözme durumlarına katkı sağlayacak, onları ibare ve ezbercilikten kurtaracak ve düşünmeye sevk edecek eğitim tarzına geçmesinin artık zorunluluk arz ettiği, programların hazırlanmasında program geliştirme uzmanları ve eğitimcilerden katkı alınması, eğitim süreçlerinde takrir metodu yanında farklı öğretim yöntem ve tekniklerinin de kullanılması, kurslarda sosyal ve kültürel faaliyetlerin artırılması, araştırmanın önerilerinden bazılarıdır.¹³ Çalışmanın yapıldığı 2002 yılından bu yana 22 yıl geçmiştir. 2023 yılında yapılan alan araştırmalarının önerileri ile bu araştırmanın önerileri arasında neredeyse pek bir şey değişmemiştir. Kurt ve Dinç tarafından tamamlanan çalışmalar incelendiğinde kursiyerlerin derslere karşı motivasyonlarını artıracak sosyal ve kültürel etkinliklerin olmayışından yakındıkları, buradan hareketle de bu çerçevede düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁴ Bununla birlikte 2014 yılında onaylanan personel yeterlikleri incelendiğinde bu yeterliklerin hazırlandığı komisyonda herhangi bir öğretici, imam, vaiz veya müftünün bulunmadığı görülmüştür.¹⁵ Dolayısıyla eğitim sorunlarının yön değiştirerek devam ettiği görülmektedir. Araştırmanın bir diğer önerisi de öğretim yöntem ve teknikleri konusundadır. Yine 2023 yılında yürütülen çalışmalarda bu önerilerin tekrar ifade edildiği, dolayısıyla da araştırma önerileri çerçevesinde herhangi bir aksiyon alınmadığı söylenmelidir. Kursiyerlere idare/yönetim bilgi-becerisinin kazandırılması, onları ibarenin anlamlandırılmasının yanında problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi hususundaki öneriler de kıymetlidir. Çünkü bu kurslardan mezun olanlar, mezuniyetlerini takip eden ilk sınava girerek müftü olarak atanabilmekte ve idare ve yönetim açısından eğitimde geniş kapsamlı bir staj veya içerik olmadığından bu kişiler idare ve yönetimi görevlerinde yaparak/yaşayarak öğrenmektedirler. Sonuç olarak DİB’in lisansüstü araştırmalarda ifade edilen bu denli önemli önerileri dikkate almakta başarılı olmadığı söylenmelidir. Bunun en önemli göstergesi ise alanda geçen 22 yıl sonunda farklı çalışmalardan aynı veya benzer önerilerin hala devam ediyor olmasıdır.

İhtisas eğitimi konusunda üçüncü çalışma da Kara tarafından 2006 yılında Şanver danışmanlığında “Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”¹⁶ başlığıyla hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmada

¹² Şerafettin Poyraz, *DİB Hizmet İçi Eğitim Kursları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

¹³ Poyraz, *DİB Hizmet İçi Eğitim Kursları*, 119.

¹⁴ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*; Seyid Enes Dinç, *Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitimi Üzerine Bir Araştırma* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri” (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014).

¹⁶ Mustafa Kara, *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

İhtisas kurslarının önemine ve kursa giriş süreçlerinden eğitimin bitimine kadar karşılaşılan sorun ve problemlere dikkat çekmek ve bu problemlere çözüm önerileri getirmek amaçlanmıştır. Çalışma 2006 yılında hizmet içi eğitim yürüten 5 İhtisas merkezi üzerinden yürütülmüştür. Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu aracılığıyla program, kazanım, süreç ve muhteva çerçevesinde kursiyerlerin görüş ve önerileri alınmıştır. Çalışma sonucunda İhtisas eğitiminin geliştirilmesi adına programın paydaşları tarafından önemli teklif ve öneriler sunulmuştur. İhtisas kursiyerlerinin eğitimin genel yapısından hareketle klasik Arapça konusunda oldukça başarılı oldukları, bunun yanında modern Arapça'da ise aynı başarıyı gösteremedikleri, mesleki uygulama açısından eğitimin eksik kaldığı, eğitimin içeriği aynı olmasına rağmen mezunların vaiz, müftü, eğitim görevlisi vb. birçok farklı alana istihdam sağlaması fakat bu istihdam alanlarının özel niteliklerinin eğitim içeriğinde yer almaması, araştırma sonuçlarından bazılarıdır.¹⁷ Bununla birlikte çalışmada eğitimin niteliği adına önemli önerilerde de bulunulmuştur. İhtisas eğitimi yönetmeliğinin çıkarılması, Akademinin kurulması, Diksiyon, Etkili İletişim ve Dinler Tarihi dersinin programa eklenmesi, sınavların merkezi olarak yapılması, kursiyerlere eğitim sonunda akademik bir unvanın verilmesi araştırmanın önerilerindedir. Bu öneriler incelendiğinde bugün bunların önemli bir bölümünün hayata geçirildiği söylenebilir. Bununla birlikte eğitimde mesleki uygulama eksikliği probleminin ise devam ettiği söylenmelidir.¹⁸ Araştırmanın en dikkat çeken önerisi, eğitimin sonunda mezunlarına akademik bir unvanın (bilim uzmanı, bilim doktoru) verilmesidir. Bu önerinin bulunduğu şartlarda hayata geçirilmesinin mümkün olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü bu bir hizmet içi eğitimidir. Aynı zamanda kurumsal yapılması sadece DİB ile sınırlıdır. Bu konudaki yetki ve sorumluluk ise YÖK'ündür. Buna göre bir öğrencinin lisansüstü eğitime katılmasında belirli şartlar bulunmaktadır. Bunun yanında öğreticilerin en azından doktora unvanına sahip olması YÖK tarafından şart koşulmaktadır. Her ne kadar Diyanet Akademisinin kurulması bu anlamda bir açılım yaptı ise de yapılan bu değişiklik sadece DİB ile sınırlı kalmış, üniversitelerle ilgili yapılanma süreci kanunun dışında bırakılmıştır. Diğer bir ifadeyle DİB kendine has özgün yapısına müdahale ettirmek istememiş, personelini yine kendi program ve öğreticisiyle yetiştirmek istemiştir. Buradan hareketle bu şartlarda kursiyere eğitimin nihayetinde herhangi bir unvanın verilmesi mümkün görünmemektedir. Eğer bu anlamda eğitime katılanlara yönelik bir taltif yapılacaksa en önemli taltif mezunlarının özlük haklarını yükseltmek olacağı ifade edilmelidir. Çünkü alanda yapılan ilk lisansüstü çalışmadan son çalışmaya kadar üzerinde sıklıkla durulan husus bu olmuştur.

İhtisas eğitimlerini konu alan dördüncü çalışma ise Köken tarafından 2008 yılında "İhtisas Eğitim Programlarının Özel Alan Uzman Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi"¹⁹ başlığıyla Altaş danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışma, 4 İhtisas merkezinde uygulanmakta olan program hakkında alan uzmanlarının değerlendirmelerini konu almaktadır. Çalışmaya mikro anlamda bir program değerlendirmesi olarak bakılabilir. Önceki uygulanan programların karşılaştırılması, yeni uygulanacak program hakkında paydaşlarla anket çalışmasının yapılması açısından çalışmanın oldukça değerli olduğu söylenmelidir. SPSS kullanılarak tablolar halinde açıklanan veriler, eğitimin niteliğine oldukça katkı sağladığı söylenmelidir. Bununla birlikte program değerlendirmede kullanılan yaklaşım ve model, ilke ve

¹⁷ Kara, *Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 129.

¹⁸ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 123.

¹⁹ Hayrullah Köken, *İhtisas Eğitim Programlarının Özel Alan Uzman Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

yöntemin çalışmada ifade edilmemesi ise önemli bir eksiklik olarak ifade edilmelidir. Çalışmada oldukça önemli sonuç ve öneriler elde edilmiştir. Çalışmanın en önemli özelliğinin programda yer alan her bir alan ve ders için tespit ve değerlendirmelerin yapılması ve buna bağlı olarak da tekliflerin sunulmasıdır.

İhtisas eğitimini konu alan beşinci çalışma da Kurt tarafından “Avrupa Birliği ve Din-Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezlerinde Öğrenim Gören Kursiyerlerin Avrupa Birliğine Yaklaşımları”²⁰ başlıklı Bayyığıt danışmanlığında 2008 yılında tamamlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışma kursiyerlerin Avrupa Birliği üyeliği konusundaki görüşlerini almayı amaçlamıştır. 2000’li yıllarda sıkça konuşulup tartışılan AB’ye üye olup olmama, olduğumuzda ne tür kazanımları elde edebiliriz veya olmadığımızda ne kaybederiz konularından yola çıkılarak nitelikli insan gücünü yetiştiren kurum olan Dini yüksek ihtisas merkezlerinde öğrenim gören kursiyerlerin ve Başkanlıkta çalışan üst düzey personelin fikirlerini araştırmayı karma desen kullanılarak açıklamaya çalışan bir çalışmadır.²¹ Araştırmada doküman incelemesi, mülakat ve anket teknikleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kursiyerlerin AB’ye üyelik noktasında olumlu görüş ifade ettikleri, bu konularda kamu kurumlarında yapılan çalışmalardan haberdar oldukları, strateji ve yöntemleri önemli oranda destekledikleri sonuçlarına ulaşmıştır.²² Araştırmacı, tezin alanda yapılan ilk çalışma olduğunu ve alanda önemli bir boşluğu dolduracağını ifade etmiştir. Her bir çalışma önemli, değerli ve kendi alanında kıymetlidir. Fakat sistem, gündem ve siyasetle ilgili konular bir anda gündemden düşebilmekte ve o alanda yazılıp çizilenlerin sahada karşılığı ve etkisi bulunmamaktadır. Bu meyanda AB’ye üyelik konusunun ülke gündeminden önemli boyutta çıkmış olması sebebiyle tezin ilgili önerileri ve tespitleri durum tespitinden öteye geçememiştir. Belki süreç içerisinde farklı politikalarla tekrar üyelik konusu gündeme gelirse bu süreçte yapılan araştırma verilerinin karşılığı olabilir.²³

İhtisas eğitimi ile ilgili altıncı çalışma 2010 yılında Coşkun tarafından “Geleneksellik ve Modernlik Ekseninde Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kursları”²⁴ başlığıyla Arslantürk danışmanlığında hazırlanan doktora tezidir. Çalışma, 2022 yılına kadar İhtisas eğitimi ile ilgili hazırlanmış ilk ve tek doktora çalışmasıdır. Çalışmada İhtisas kursiyerlerinin geleneksellik ve modernlik kavramlarını nasıl algıladıkları araştırılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anketten yararlanılmış, her bir eğitim merkezinden belirli örneklem alınarak kursiyerlerle anket yapılmıştır. Çalışma sonucunda bazı sonuçlar ifade edilmişse de öneri olarak araştırmada şu ifadeden başka bir öneri sunulmuş değildir: “Kanaatimizce kurum, ihtisas eğitim programlarını bir daha gözden geçirmeli ve hizmet içi eğitim mantığına uygun olarak ihtiyaca göre bu kursları düzenlemelidir.”²⁵ Buradan hareketle araştırmada genelde metodolojik problemlere rastlanılmasa da yöntemin doktora çalışmasının gerektirdiği anlayışla kurgulanmadığı söylenebilir. Örneğin; çalışmada geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili herhangi bir hususa değinilmemiştir. Ayrıca araştırmada detaylı bir öneri de sunulmuş değildir.

²⁰ Mehmet Kurt, *Avrupa Birliği ve Din Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri’nde Öğrenim Gören Kursiyerlerin Avrupa Birliği’ne Yaklaşımları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

²¹ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 23.

²² Kurt, *Avrupa Birliği ve Din*.

²³ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 32.

²⁴ Mustafa Asım Coşkun, *Geleneksellik Ve Modernlik Ekseninde Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kursları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010).

²⁵ Coşkun, *DİB Hizmet İçi Eğitim*, 120.

İhtisas eğitimlerini konu alan yedinci çalışma 2011 yılında Yeniay tarafından “Dini-Sosyal Bir Kurum Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitim Merkezleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması (Kayseri Eğitim Merkezi Örneği)” başlığıyla Taştan danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Araştırmanın amacı, “görev ve fonksiyonları açısından DİB ihtisas eğitim merkezlerini incelemek, İlahiyat fakültesi mezunu ihtisas kursiyerlerinin durumlarını tespit etmek ve elde edilen tespitlere dayanarak bu durumu sosyolojik açıdan analiz ederek günümüz değişen dünyasında toplum içinde yaşayan bireyler olarak ihtisas kursiyerlerinin edinmiş oldukları bilgilerin, dindarlıklarına nasıl bir etkide bulunduğunu tespit etmeye çalışmak” olarak ifade edilmiştir.²⁶ 93 kursiyer ile yapılan çalışma sonucunda elde edilen bazı sonuçlar şu şekilde olmuştur: Kursiyerlerin dini bilgilerinin artması, dindarlıklarının farklılaşmasında etkili olduğu, hafız olmayan kursiyerlerin hafız olan kursiyerlere göre daha dindar olduğu, nafile namaz kılma konusunda hazırlık sınıfından son sınıflara doğru gidildikçe bir azalmanın olduğu, çalışmanın sonuçlarından bazılarıdır. Araştırmada herhangi bir öneri sunulmaması ayrıca dikkat çekicidir. Dini tutum, dindarlık düzeyi gibi önemli konularda veri elde edebilmek için veya bu denli iddialı tespitlerde bulunabilmek kanaatimizce uygun değildir. Çünkü sadece anket verileri bu durumu açıklamak doğru olmaz. Ayrıca anket ile tutum ölçmek de uygun görünmemektedir. Çünkü ölçek farklı, anket farklıdır. Tüm bunlara rağmen çalışma dini tutum ve dindarlık açısından fikir vermekte, literatüre katkı sağlamaktadır.

İhtisas eğitimlerini konu alan sekizinci çalışma 2014 yılında Sain tarafından “Diyanet İhtisas Kursiyerlerinin Felsefe ve Din Bilimleri Derslerine Yönelik Tutumları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”²⁷ başlığıyla Tokur danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışma kursiyerlerin dindarlık algıları ve aldıkları eğitimin dindarlık düzeylerine etkilerini konu almaktadır. Çalışmada dini tutum kavramları açıklanmış, araştırma problemi çerçevesinde ihtisas kursiyerleriyle anket yapılmış, son bölümde de kursiyerlerin dini tutum ve felsefe ve din bilimine yönelik bulgular yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda ihtisas kursiyerlerinin felsefe ve din bilimleri derslerine yönelik olumsuz tutum içerisinde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle bu derslere yönelik ihtiyacın kursiyerlere hissettirilmesi, değişen ve gelişen dünyada din psikolojisi, din sosyolojisi, din eğitimi, din felsefesi gibi bilim dallarının oldukça önemli olduğu, bu içerikli derslerin bu olumsuz tutuma rağmen ihtisas merkezi programlarına eklenmesi önemli olacaktır.²⁸ Kahramanmaraş merkezli depremlerde zarar gören insanlara yönelik manevi rehberlik hizmetlerinin planlanması ve bu hizmetlerin yürütülmesinde din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi biliminin önemi kavranmış ve kursiyerlerin bu tarz derslere ihtiyaç hissettiği rahatlıkla söylenebilir.²⁹

İhtisas eğitimi ile ilgili dokuzuncu lisansüstü çalışma 2022 yılında Dinç tarafından “Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitimi Üzerine Bir Araştırma” başlığıyla Aşıkoğlu danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışmada kursiyerlerin eğitim aldıkları merkezler ve ders süreçleri çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Araştırmada 2018 yılından sonra mezun olmuş İhtisas mezunlarının kursa ilişkin düşünce ve değerlendirmeleri, ders programı içerikleri,

²⁶ Halil İbrahim Yeniay, *Dini-Sosyal Bir Kurum Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitim Merkezleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması (Kayseri Eğitim Merkezi Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 12.

²⁷ Mehmet Sain, *DİB İhtisas Kursiyerlerinin Felsefe ve Din Bilimlerine Yönelik Tutumları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

²⁸ Sain, *Felsefe ve Din Bilimlerine Yönelik Tutumları*, 104.

²⁹ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 293.

kursların tarihsel gelişimine ait bazı bilgiler doküman incelemesi, anket ve gözlem tekniğiyle elde edilmiştir. Çalışmada toplam 54 mezuna anket uygulanmıştır. Çalışma, İhtisas eğitimine genel bakış ve mezunların eğitim açısından edindikleri bilgi ve tecrübelerin aktarılması adına önemli ve değerlidir. Bununla birlikte 2018’den bu yana 788 mezunun bulunması ve bu mezunlardan veri toplama amacıyla sadece 54’ünün araştırmaya dâhil edilmesi, evrenin temsil edilebilirliği noktasında bir eksiklik olarak ifade edilebilir.³⁰ Araştırma sonucunda eğitimin niteliğinin artırılması adına ifade edilen önerilerden bazıları şu şekildedir: Programa kursiyerlerin görevleri sırasında ihtiyaç duyacakları medyada din, sosyal medya, iletişim ve rehberlik, Siyer ve güncel içerikli derslerin dahil edilmesi önerilerin bazılarıdır.³¹

İhtisas eğitimi ile ilgili onuncu çalışma 2022 yılında Ekşi tarafından “Dini Yüksek İhtisas Merkezlerinin Eğitim Süreçlerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”³² başlığıyla Genç danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Araştırmanın temel amacını, İhtisas merkezlerinde öğrenim gören kursiyerlerin eğitim sürecinde karşılaştıkları sorun ve problemlerin tespiti ve bunlara çözüm önerileri oluşturmuştur. Tarama modeliyle yürütülen çalışmada Kocaeli ve İstanbul Haseki eğitim merkezlerinde eğitim gören 221 kursiyer örneklem olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda eğitimsel süreçler hakkında bazı tespit ve öneriler ifade edilmiştir. Çalışmada; kursiyerlerin bu eğitime katılmadaki en önemli amaçlarının kendilerini ilmî açıdan geliştirmek olduğu ve eğitimin mesleki uygulama pratiklerinin yeterli olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Buradan hareketle eğitimin hizmet içi eğitimin gerektirdiği uygulama boyutuyla zenginleştirilmesi, Siyer, İslam Tarihi ve güncel içerikli derslerin programa eklenmesi, bunun yanında özellikle ADRB bürolarında görev yapacak vaizler için Din Psikolojisi ve Sosyolojisi derslerinin önemli olduğu, programa dahil edilmesi, araştırmanın önerilerinden bazılarıdır.³³

YÖK-TEZ verilerine göre Dini Yüksek İhtisas eğitimi ile ilgili yapılmış son çalışma Kurt tarafından Zengin danışmanlığında “Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitiminin Müftü-Vaiz Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi” başlığıyla hazırlanan doktora çalışmasıdır. Karma yöntemle yapılandırılan çalışma İhtisas eğitimi, eğitim programı, program değerlendirme, müftü ve vaiz yeterliklerini konu almaktadır. Çalışmada Dini Yüksek İhtisas eğitim programı Stuffbeam CIPP modeli ile kursiyerlerce değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada programın kazandırmak durumunda olduğu vaiz ve müftü yeterlikleri çeşitli açılardan incelenmiş ve programın mezunu olup halen aktif olarak vaiz ve müftü kadrolarında görev yapan personelin öz yeterlik algıları ortaya çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda programın özellikle Arapça ve Temel İslam Bilimleri alanında oldukça doyurucu ve nitelikli bilgi, beceri donanımını sağladığı, bunun yanında İslam Düşüncesi ve Din Hizmetleri Uygulaması alanlarında istenen niteliği sağlayamadığı, programın hizmet içi eğitimin gerektirdiği uygulama boyutunda eksik kaldığı, vaiz ve müftülerin kendilerini özellikle temel yeterlikler açısından yeterli gördükleri ve programın bu temel yeterlikleri önemli ölçüde karşılayabildiği, bununla birlikte özel yeterlikleri karşılamada ise programın büyük çoğunlukla yeterli olmadığı, ihtisas eğitiminde yer alan kursiyer-rehber ve tez yazım uygulamalarının etkin, aktif ve amacına uygun şekilde yürütülemediği, eğitim merkezlerinde kursiyerlerin motivasyonlarına katkıda bulunacak çeşitli sosyal ve kültürel

³⁰ Dinç, *İhtisas Eğitimi Üzerine*.

³¹ Dinç, *İhtisas Eğitimi Üzerine*, 134.

³² Yakup Ekşi, *Dini Yüksek İhtisas Merkezlerinin Eğitim Süreçlerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

³³ Ekşi, *İhtisas Eğitim Süreçlerinin Değerlendirilmesi*, 94.

etkinliklerin düzenlenmediği araştırma sonuçlarından bazıları olarak ifade edilmiştir. Bunun yanında çalışmada programa, yeterliklere ve eğitimin bütününe yönelik bazı öneri ve tekliflerde bulunularak çalışma sonlandırılmıştır.³⁴

Sonuç

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'nin en köklü kurumlarından biri olarak 100 yıldır ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli din görevlilerini istihdam etmek, personeli yetiştirmek, dolayısıyla da etkili bir din hizmeti sunumuna katkı sağlamak amacıyla çeşitli hizmet içi eğitim, kurs, seminer ve programlar gerçekleştirmektedir. Dini Yüksek İhtisas eğitimi ile ilgili yürütülmüş lisansüstü çalışmaların incelendiği bu çalışma sonucunda aşağıdaki sonuç ve öneriler ifade edilebilir.

İhtisas eğitimi ile ilgili kuruluşundan bu yana 11 lisansüstü çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan 9'u yüksek lisans, 2'si ise doktora düzeyindedir. Çalışmaların 5'i Din Sosyolojisi ve Psikolojisi, 6'sı ise Din Eğitimi bilim dalında tamamlanmıştır. İhtisas eğitimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların; eğitimin tanıtımı, programların değerlendirilmesi, sorun ve problemlerin ortaya konulması, kursiyerlerin dini tutum, modernite ve dindarlık düzeyleri, felsefe ve din bilimlerine bakış açıları, AB üyeliği konusundaki görüş ve düşünceleri konu aldığı görülmektedir.

İhtisas eğitimlerini konu alan çalışmaların genellikle metodolojik olarak uygun şekilde yapılandırılmadığı, araştırmanın yaklaşım, model, desen, örneklem belirleme tekniği gibi temel özelliklerine ilgili çalışmalarda değinilmediği gözlemlenmiştir.

İlgili araştırmalarda belirtilen öneriler incelendiğinde bunların bir bölümünün DİB tarafından hayata geçirildiği görülse de önemli bir bölümü ile ilgili herhangi bir değişimin gerçekleşmediği söylenmelidir. Eğitimin mesleki uygulama boyutuyla zenginleştirilmesi, programa iletişim, rehberlik, idare/yönetim, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Eğitimi, Siyer/İslam Tarihi derslerinin eklenmesi, eğitim sürecinin yoğun yapısından kaynaklı kursiyerlerin motivasyonuna katkı sağlanacak sosyal ve kültürel etkinliklerin planlanması, kursiyer ve eğitimin ilk çıktısı vaizlerin özlük haklarının iyileştirilmesi, incelenen çalışmaların genelinde ifade edilen önemli teklifler arasında yer almaktadır. Teklifler arasında gerçekleşmesi mümkün olmayan (mezunlara akademik unvanın verilmesi) bazı öneriler de yer alabilmektedir. Bazı çalışmalarda ise kayda değer herhangi bir teklif ve öneriye ise rastlanılmamıştır.

DİB İhtisas eğitiminin kuruluşundan bu yana yarım asır geçmiştir. Bu zaman diliminde ihtisas eğitimini konu alan oldukça az çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar da belirli konular çerçevesinde yürütülmüştür. Diyanet Akademi kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte alanda daha fazla çalışma yapılması beklenmektedir. DİB İhtisas eğitimi ile ilgili aşağıda yer alan konular, kanaatimizce alanda önemli olan ve farklı boyutlarıyla lisansüstü araştırmalara konu edilmesi/odaklanması gereken çalışma alanları arasında zikredilebilir.

- Hizmet içi eğitim ihtiyaç analizi,
- İhtisas eğitiminde androgojik yaklaşım,
- Program geliştirme ve değerlendirme süreçleri,
- Mesleki memnuniyet, iş doyum ve performans ilişkisi,

³⁴ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*.

- Eğitimin vaizlik ve müftülük görevine etkisi,
- Yeterlikler çerçevesinde programın değerlendirilmesi,
- Hizmet içi eğitimde değerlendirme.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler/The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Akşit, Vehbi. *İstanbul Haseki ve Konya Selçuk İhtisasın Program Yönüyle Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Coşkun, Mustafa Asım. *Geleneksellik Ve Modernlik Ekseninde Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kursları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Diñç, Seyid Enes. *Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitimi Üzerine Bir Araştırma*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri". Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014. <https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/Documents/Diyamet%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Personel%20Yeterlikleri.pdf>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "İhtisas Eğitim Programı (2018)". Program Geliştirme Daire Başkanlığı, 2018. [https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/%C4%B0htisas%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1%20%20\(2021%20YEN%C4%B0\).pdf](https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/%C4%B0htisas%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1%20%20(2021%20YEN%C4%B0).pdf)
- Ekşi, Yakup. *Dini Yüksek İhtisas Merkezlerinin Eğitim Süreçlerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Erbaş, Ali. "Geçmişten Günümüze Diyanet İhtisas Eğitimi". *Diyanet Aylık Dergi* 285 (2014), 52-55. <https://dergi.diyamet.gov.tr/makaledetay.php?ID=6452&SRC=erba%C5%9F>
- Güven, Şahin. "Günümüz Türkiye'sinde Dini İlimlerin İhya ve İnşa Mekânları Olarak Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezleri Programları". *Diyanet Arapça İlmî Dergi* 1 (2019), 218-241. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daid/issue/55922/766320>

- Kara, Mustafa. *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Köken, Hayrullah. *İhtisas Eğitim Programlarının Özel Alan Uzman Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kurt, İbrahim. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitiminin Müftü-Vaiz Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Kurt, Mehmet. *Avrupa Birliği ve Din Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri'nde Öğrenim Gören Kursiyerlerin Avrupa Birliği'ne Yaklaşımları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Poyraz, Şerafettin. *DİB Hizmet İçi Eğitim Kursları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Sain, Mehmet. *DİB İhtisas Kursiyerlerinin Felsefe ve Din Bilimlerine Yönelik Tutumları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yeniay, Halil İbrahim. *Dini-Sosyal Bir Kurum Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitim Merkezleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması (Kayseri Eğitim Merkezi Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 11. Basım., 2016.
- Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı. "Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (32074)". Resmi Gazete, 15 Ocak 2023.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21510&mevzuatTur=Kuru mVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5>